

УДК 94:329](410)

Канаєва Анна,
студентка ННІ історії та філософії
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

СУФРАЖИСТСЬКИЙ РУХ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена дослідженню суфражистського руху як соціально-політичному руху в контексті політичного розвитку Великої Британії в ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: суфражистський рух, ліберали, консерватори, політичне право.

Канаєва А. В. Суфражистское движение в контексте политического развития Великобритании в ХІХ – начале ХХ вв.

Стаття посвящена исследованию суфражистского движения как социально-политическому движению в контексте политического развития Великобритании в ХІХ – начале ХХ вв.

Ключевые слова: суфражистський рух, ліберали, консерватори, політичне право.

Канаєва А. В. Suffrage movement in the context of political development of Great Britain.

The article is devoted to the study of the suffrage movement as a socio-political movement in the context of the political development of Great Britain.

Key words: suffrage movement, liberals, conservatives, political law.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що нині, коли гендерна рівність, багато в чому, стала реальністю практично у всіх сферах життя в багатьох країнах світу, в тому числі й в нашій країні, питання про прийнятність для жінок політичної діяльності, як і раніше залишається відкритим і дуже часто вирішується не на користь жінок. Причому, наведені аргументи про несумісність жінок і політики далеко не нові й багато в чому нагадують доводи противників жіночих політичних прав початку ХХ століття.

Наприкінці ХІХ століття організований жіночий рух став помітним явищем в соціально-політичному житті країн Західної Європи та Північної Америки. Учасниці політичних виступів вимагали поваги прав і захисту інтересів жінки як вільної і рівноправної особистості, що повністю відповідало духу лібералізму – провідної ідейно-політичної течії епохи. Запропоноване дослідження розкриває нові аспекти політичної історії Великої Британії в ХІХ – на початку ХХ століття, історії англійського парламентаризму й громадських рухів.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Зазначену тему досліджували як зарубіжні так і вітчизняні науковці. Зокрема, Н. О. Мірочіч «Жіночий рух в Європі і Америці»[5] та «Боротьба жінок за політичні права в Великобританії. Суфражизм». О. В. Шнирова [6], І. О. Школьнікова [8], А. Л. Грубінко [2], Н. Л. Яковенко[9] та ін. Варто зазначити, що автори О. В. Шнирова і І. О. Школьнікова об'єднали свої зусилля й створили працю «Суфражизм й політичні партії у Великобританії в середині ХІХ – початку ХХ століття: досвід взаємодії» [7].

Мета статті – проаналізувати основні підходи до вирішення політичного права жінок з боку політичних партій (ліберальної та консервативної).

Завдання дослідження: проаналізувати джерела та наукову літературу з теми дослідження; дослідити механізм взаємодії суфражисток і партійних структур; охарактеризувати парламентські дискусії навколо питання про жіноче виборче право; простежити позиції партійних лідерів і рядових парламентаріїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спроби домогтися права голосу для жінок, що вживаються окремими парламентаріями в першій половині ХІХ століття, були поодинокими випадками, які не були підкріплені достатньою підтримкою всередині самого парламенту. Як ліберали, так і консерватори, ще не ставилися до цієї проблеми серйозно, вважаючи її абстрактною.

Широка політична кампанія за надання жінкам права голосу розгорнулася з середини 60-х років ХІХ століття. Початок їй було покладено найбільшим філософом, економістом і теоретиком лібералізму Джоном Стюартом Міллем. У справі пропаганди ідеї про політичну рівноправність жінок Дж. С. Мілль не обмежувався лише теоретичними розробками (широко відома його робота «Про підпорядкування жінки», що містила систематичний виклад поглядів Мілля на жіноче питання, була названа «Біблією фемінізму» й служила теоретичною базою для всіх наступних поколінь феміністок).

Завдяки своїй падчериці Хелен Тейлор, Мілль на початку 60-х рр. ХІХ ст. вступив в незадовго до цього організоване, Кенсингтонське товариство, яке було першою жіночою політичною організацією. Влітку 1865 р. на обговорення, в цьому товаристві, було поставлено питання про розширення виборчої системи на користь жінок, а в червні цього ж року Мілль був обраний до парламенту. Одним з основних пунктів його передвиборної програми була вимога права голосу для жінок, і «той факт», – писав Мілль – «що я був обраний після того, як запропонував його (право голосу жінкам), поклало початок руху в підтримку надання жінкам виборчих прав...» [8, с.170].

У травні 1866 р. одна з провідних представниць жіночого руху, Бабара Бодішон, направила лист Хелен Тейлор, в якому містилося прохання до її вітчима, подати в палату громад петицію з вимогою виборчих прав

для жінок. Через рік після обрання Мілля в парламент, 7 червня 1866 р., ця петиція, що містила 1499 підписів, з пропозицією про надання жінкам виборчих прав, була представлена в нижню палату парламенту.

Відповідно до тодішньої процедури, Мілля не міг виступити з промовою на підтримку петиції. Тільки 11 червня, того ж року, він звернувся до палати громад й висловив свій протест проти виключення жінок з існуючої виборчої системи, на підставі приналежності до іншої статі, пропонуючи наділити їх правом голосу.

Однак слід зауважити, що політичні права передбачалося дати аж ніяк не всім жінкам, а лише тим, хто має власність і, отже, платить податки. Висуваючи подібні вимоги, Мілля виходив з основних доктрин лібералізму, відповідно до якої, оподаткування, не підкріплене представництвом в парламенті, розглядалося як прояв тиранії. Обмеженість у вимогах Мілля пояснюється ще й тією обставиною, що в середині XIX століття у Великобританії майновий ценз існував і для чоловічої частини населення. Крім того, подібна позиція випливала з конституційних поглядів Дж. С. Мілля. Хоча, на його думку, майно не може слугувати підставою для володіння правом голосу, проте, «поки у нас ще немає кращого критерію освіти, було б нерозсудливо відкинути в сторону майновий ценз, якщо б він не був недосконалим» [5, с.112].

У цілому, представлена Дж. С. Міллем петиція, не мала скільки-небудь істотного значення, крім самого факту її подання на розгляд англійського парламенту, і тієї обставини, що ця, по суті, нова доктрина, яка йшла в розріз з традиційними уявленнями вікторіанського суспільства, про місце і роль жінки, викликала досить бурхливий інтерес й привернула на свою сторону велику кількість членів палати громад (73), що викликало здивування навіть у самого Мілля.

Активізація представниць жіночого руху, що виступали за політичне рівноправ'я, пояснюється тим фактом, що, починаючи з березня 1866 р., в англійському парламенті проходить обговорення законопроекту про другу парламентську реформу, ініційовану лібералами в особі Вільяма Гладстона (1809 - 1898 рр.).

У рамках цих дискусій, Міллем була зроблена спроба добитися права голосу для жінок, яка до бажаного результату не привела. Внесена ним поправка (замінити, яке фігурувало в тексті білля словосполучення «maleperson», що означало «особа чоловічої статі», більш нейтральним словом «person» – «обличчя») була дружно відкинута як лібералами, так і консерваторами, незважаючи на те, що лідер останніх, Б. Дізраелі, в своїй промові 27 квітня 1866 р. висловився на підтримку жіночих виборчих прав, заявивши, що не бачить ніяких причин «чому жінки, які володіють незалежними грошовими коштами, не можуть мати право голосу...» [4, с.12].

Невдача Мілля полягала не стільки в відносній новизні внесеної ним пропозиції, скільки в тій партійно-політичній ситуації, яка склалася навколо законопроекту про другу парламентську реформу.

У цей час кабінет міністрів Великобританії очолював представник консервативної партії граф Дербі. Одну з провідних ролей в його кабінеті відіграв Б. Дізраелі, який обіймав посаду міністра фінансів. На чолі партії меншості їм необхідно було придушити активність лібералів на чолі з Гладстоном, так, як саме останній ініціював обговорення другої парламентської реформи. Відповідно до цього, головним завданням консерваторів було «зуміти використати владу для проведення свого білля з метою перехоплення ... стратегічної ініціативи у лібералів, відновлення престижу і популярності партії ...» [5, с.98].

Виходячи з цього, спроба Мілля може бути розцінена двояким чином. З одного боку, виступивши з поправкою до тексту білля про реформу, він, дійсно, прагнув до досягнення жіночого політичного рівноправ'я. З іншого – намагався тим самим посилити позиції лібералів у парламенті. Однак, будучи в більшій мірі теоретиком, Мілля не врахував тієї обставини, що для лібералів питання про право голосу для жінок представлялося другорядним, що не вимагало негайного вирішення, тому що виборчого права на той час не мала значна частина чоловічого населення, перш за все міські робітники, за наділення їх політичними правами й ратувала ліберальна партія.

Крім того, боротьба навколо другої парламентської реформи була відображенням боротьби першочергової важливості за партійну й особисту владу в палаті громад. Політики, в першу чергу, були занепокоєні двома речами: по-перше, щоб право голосу отримали їх прихильники, і, по-друге, щоб розподіл місць у парламенті відображало розподіл влади в країні [2, с. 160]. Тому поправка Мілля (була відкинута більшістю в 23 голоси) зустріла протести не лише з боку консерваторів, для яких головною метою було домогтися проведення парламентської реформи, але і з боку лібералів.

Розглядаючи ставлення провідних політичних партій Великобританії (перш за все, лібералів і консерваторів) до проблеми допуску жінок до виборчих прав, стикаєшся з парадоксальною ситуацією. Найбільш послідовними прихильниками суфражизму були рядові члени ліберальної партії, в той час як її лідери (за рідкісним винятком в особі Г. Кембелл-Бішшермана) ставилися до цієї проблеми або з байдужістю, а найчастіше – з ворожістю. І це незважаючи на те, що вимога англійських жінок наділити їх правом голосу, природним чином, витікали з ліберальної ідеології [8, с.171].

Зворотна ситуація спостерігалася в середовищі консерваторів, лідери яких в більшості висловлювалися за обмежені виборчі права жінок, а рядові члени партії – проти будь-яких спроб розширення виборчої системи на користь жінок. Єдине, що об'єднувало і лібералів, і консерваторів, – це сприйняття питання про політичну рівноправність жінок як відкритого і позапартійного, а тому і не потребувало негайного вирішення. Подібне

ставлення зберігалося практично впродовж всієї історії англійського суфражизму і, в значній мірі, було обумовлено політикою самих суфражисток, що постійно прагнули зберегти свою позапартійну орієнтацію.

Серед консерваторів, також як і лібералів, не існувало єдиної думки про те, чи повинні жінки користуватися виборчими правами, а якщо і повинні, то на яких умовах. Можна виділити три найбільш характерних елемента в консервативній партії, чие ставлення до проблеми політичного рівноправ'я жінок було різним. По-перше, це висловлювало найбільш сприятливе ставлення до суфражизму, партійними лідерами, які очолювали партію в палаті громад, і так званими парламентарями, число яких, однак, було невелике. По-друге, це різні партійні організації, товариства, клуби, тощо, чие ставлення до суфражизму можна охарактеризувати в основному як нейтральне. І, по-третє, це провідні фігури консервативної партії, що в основному займали місця у верхній палаті парламенту, які й склали кістяк антисуфражистського руху [7, с.87].

Примітним є і той факт, що якщо чоловіки, поборники політичного рівноправ'я жінок, були типовими лібералами (наприклад, Дж. С. Мілль, Я. Брайт, Р. Панкхерст та ін.), то багато провідних представників суфражистського руху були за своїми політичними переконаннями консерваторами (наприклад, Ізабелла Тод, Емілі Денис, Хейен Блекберн та ін.) [8, с.171].

При розгляді просуфражистських настроїв, серед членів консервативної партії, виникає два основних питання: до якої міри консерватори поділяли відношення до даної проблеми з ліберальним суфражизмом і в чому була відмінність консервативного суфражизму? Останні включають в себе два відмітних елементи. По-перше, інше сприйняття права голосу як такого; по-друге, особливе розуміння природи жінки. Для консерваторів (і не тільки для них) характерним було переконання в тому, що жінка за своєю природою консервативна.

Що ж стосується виборчих прав, то консерватори відмовлялися розглядати цю проблему як питання, в першу чергу, абстрактного права, для них вони були пов'язані переважно з обов'язком, ніж з правом. Основна формула ліберального суфражизму свідчила: «оподаткування без представництва в парламенті є тиранія» [3, с. 143]. Після проведеної в 1867 р. другої парламентської реформи цей аргумент взяли на озброєння і консерватори. Як заявив один представник торі, – «питання не стільки про права жінок, скільки про право власності». Зі сторони консерваторів це було цілком природною реакцією на збільшення кількості виборців, за рахунок значної частини бідних робітників.

Доводячи, що жінок потрібно наділити виборчими правами, ліберали закликали згадати основні принципи лібералізму і керуватися в прийнятті рішень міркуваннями справедливості й доцільності такого заходу для соціального прогресу. Звертаючись до консерваторів, суфражистки говорили про необхідність задоволення своїх вимог в ім'я «інтересів власності» [3, с.156].

Однак, говорячи про консервативний суфражизм, слід розрізнити ставлення пересічних парламентаріїв і лідерів. Як уже зазначалося, рядовий склад партії в основній своїй масі виступав проти політичного рівноправ'я жінок. Дійсно, якщо ми подивимося на результати голосування щодо законопроектів про наділення жінок правом голосу, то побачимо, що протягом усієї, більш ніж півстолітньої, історії англійської суфражизму консерватори становили ядро опозиції. Звичайно, серед консервативних парламентаріїв були і прихильники суфражизму, але їх ініціатива в впровадженні відповідних законопроектів була незначною, у відповідності з лібералами.

Разом з тим, було б неправильно стверджувати, що в середовищі консерваторів не спостерігалося ніяких змін у ставленні до суфражистського питання. Певна еволюція, хоча й досить-таки повільна, але все ж мала місце. Свого роду переломним етапом стало останнє десятиліття XIX століття. Так, наприклад, якщо з усіх тих, хто голосував в 1867 р. за поправку Дж. С. Мілля, проти проголосували 91% консерваторів, то за період з моменту проведення другої парламентської реформи до 1884 р. кількість консерваторів, симпатизували суфражизму коливалося вже від 15% до 35% [2, с.163].

Подальше зростання кількості прихильників суфражизму серед консерваторів спостерігається в два останні десятиліття XIX – початку XX ст. Під час семи голосувань в період 1884 - 1908 рр., більшість консерваторів виступало в кожному випадку (за винятком листопада 1884 р., коли відбулося друге читання законопроекту, яке належало лібералові У. Вудоллу) на підтримку ініціатив, пов'язаних з політичною рівноправністю англійських жінок.

Висновок. Отже, консервативна партія Великобританії, як і ліберальна, так ніколи й не виробили офіційну партійну політику щодо зазначеного питання. Впродовж багатьох років чимало провідних представників консерваторів (наприклад, Г. Чаплін, А. Чемберлен, лорд Керзон, В. Лонг та ін.) відстоювали антисуфражистські принципи. У той же час, низка партійних лідерів, правда, з різною часткою ентузіазму, висловлювалися на підтримку жіночих виборчих прав (Б. Дізраелі, С. Норткот, лорд Салісбері, А. Бальфур та ін.). Важко сказати, що лежало в основі такого ставлення: особиста симпатія чи інтереси партії. Швидше за все, вони дійсно симпатизували суфражизму, однак, будучи лідерами партії, були змушені рахуватися з думкою її рядових членів, серед яких переважало все ж негативне ставлення до подібної міри.

Щодо лейбористів, то оцінка результатів існування альянсу (суфражизму та лейборизму) неоднозначна. Навряд чи можна стверджувати, що саме завдяки йому жінки в кінцевому підсумку домоглися права голосу (Біль про реформу все-таки був ініційований і проведений лібералами). Крім того, деякі лідери лейбористів

продовжували ставитися до суффражисток з байдужістю, або навіть з ворожістю. Однак створення цього союзу, безсумнівно, мало сприятливий вплив саме на суффражистський рух, бо свідчить про його еволюцію й подолання, в певному сенсі, консерватизму в стратегії й тактиці своєї боротьби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бекер Л.Е. Женское избирательное право // Современный обзор IV: 1867. С. 307-316.
2. Грубінко А. Л. Європейська політика Великої Британії у партійно-політичному вимірі: консервативні традиції з ліберальним відтінком // Україна-Європа-Світ : міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця: Тернопіль, 2010. Вип. 5, Ч. 1. С. 159-165.
3. Ерофеев Н. А. Очерки по истории Англии 1815-1917 гг. Москва: Издательство ИМО, 1959. 263 с.
4. Мижув П. Г. Женский вопрос и женское движение // Образование: Санкт-Петербург, 1906. №12. С.12.
5. Миробич Н. Женское движение в Европе и Америке. М., 1907. 187 с.
6. Шнырова О.В. Борьба женщин за политические права в Великобритании. Суфражизм // Социально-правовой статус женщины в исторической ретроспективе. Материалы международной научной конференции. Иваново, 2002. С.48.
7. Школьников И. А., Шнырова О. В. Суфражизм и политические партии в Великобритании в середине XIX – начале XX века: опыт взаимодействия // Гендерная реконструкция политических систем: Санкт-Петербург, 2004. С. 87.
8. Школьников И.А. Суфражистки и лейбористы: опыт взаимодействия // Российские женщины и европейская культура // Материалы V конференции, посвященной теории и истории женского движения / Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин: Санкт-Петербургское философское общество, Санкт-Петербург, 2001. С.169-172.
9. Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. Київ: Наук. світ, 2003. 227 с.

REFERENCES

1. Becker L.E. Women's suffrage // Contemporary Review IV: 1867. P. 307-316.
2. A.L. Grubinko European Politics of Great Britain in the Party-Political Dimension: Conservative Traditions with a Liberal Tint // Ukraine-Europe-World: An International Collection of Scientific Papers in Honor of Prof. MM Alexievsev: Ternopil, 2010. Vol. 5, Part 1. P. 159-165.
3. N. Erofeev Essays on the History of England 1815-1917. Moscow: IMO Publishing House, 1959. 263 p.
4. P. Mizhuyev, "The Women's Question and the Women's Movement," Education: St. Petersburg, 1906. №12. С.12.
5. Mirobich N. Women's movement in Europe and America. M., 1907. 187 с.
6. Shnyrova O.V.Ю The struggle of women for political rights in the UK. Sufrazhizm // The socio-legal status of women in historical retrospective. Proceedings of the International Scientific Conference. Ivanovo, 2002. P.48.
7. I.A. Shkolnikov, O.V Shnyrova, Suffragism and Political Parties in Britain in the Mid-Nineteenth - Early Twentieth Century: An Interaction Experience // Gender Reconstruction of Political Systems: St. Petersburg, 2004. P. 87.
8. I.A. Shkolnikov Suffragettes and Labor: Experience of Interaction // Russian Women and European Culture // Proceedings of the 5th Conference on the Theory and History of the Women's Movement / Sost. and open NA. Tishkin: The St. Petersburg Philosophical Society, St. Petersburg, 2001. С.169-172.
9. Yakovenko N.L .Great Britain in the modern system of international relations: an application for European leadership. Kiev: Sciences. World, 2003. 227 p.

УДК 94:327(73)“1939/1945”

Алексенко Андрій,
магістрант ННІ історії та філософії,
СумДПУ імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна

ЛЕНД-ЛІЗ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена висвітленню подій періоду поставок Сполученими Штатами Америки країнам-союзникам необхідних ресурсів, так званого періоду “ленд-лізу”.

Ключові слова : Ленд-ліз, Сполучені Штати Америки, Антигітлерівська коаліція, поставки, ресурси.

Алексенко А.В. Лэнд-лиз как элемент внешней политики Соединенных Штатов Америки во время Второй Мировой войны. Статья посвящена изучению событий периода поставок Соединенными Штатами Америки странам-союзникам необходимых ресурсов, так называемого периода “лэнд-лиза”.

Ключевые слова: Лэнд-лиз, Соединенные Штаты Америки, Антигитлеровская коалиция, поставки, ресурсы

Aleksenko Andriy. Lend-Lease as an Element of Foreign Policy of the United States of America during World War II. The article is devoted to studying the events of the period when the United States of America supplies allied countries with the necessary resources, the so-called “lend-lease”.

Key words: Lend-Lease, United States of America, Anti-Hitler coalition, supplies, resources.